

Strach z inkluze jako součást karnevalu

JIŘÍ STÁREK

V závěru loňského roku jsem dostal za úkol seznámit na valné hromadě naší školské asociace přítomné s problematikou „společného vzdělávání“. O tom, že to bude téma výbušné, jsem se přesvědčil už den předtím při neformálních diskusích a pozoroval jsem, jak přitom s lidmi cloumají emoce.

Bylo to ale pochopitelné, byl říjen 2017, den před volbami, v médiích se inkluzí šavlovalo už několik měsíců a různí rádooby školští experti si na tom budovali politickou kariéru. Atmosféra byla taková, že i ředitelé, kteří o principech společného vzdělávání nevěděli vůbec nic, přece jen něco měli – **neotřesitelný názor!** (Čtli přece někde na internetu, že...)

Před časem jsem poslouchal v rádiu Martina Šimečku, slovenského žurnalistu, který přirovnával současnou „postfaktickou“ dobu ke karnevalu. Zdá se, že žijeme ve zvláštní době, kde fakta, skutečnosti a zcela evidentní pravda nic neznamenají. Je to jako karneval, kde je možné vypouštět jakékoliv polopравdy, nesmysly i lži a lidem to nevádí. Oni se baví, a dokonce vás za to zvolí do parlamentu, protože, i když to nebyla pravda, tak jste to někomu „pěkně natřel“ (což k popularitě stačí). Potíž spočívá v tom, že nikdo neví, **kdy a čím ten „karneval“ skončí.**

Není to ovšem specifikum pouze v naší zemi. Vlna doposud nevidaného populismu zachvátila celou západní Evropu i Spojené státy. Ano, užili jsme si trochu karnevalové zábavy a pak s údivem sledujeme, kdo se stal nejmocnějším mužem planety a jak si s nějakým despotou v Asii poměruje, kdo má na stole „větší tlačítko“ na spuštění jaderného konfliktu.

Lidé občas potřebují vypustit ventil a trochu se v té nudné demokracii pobavit. Před několika lety si v Itálii zvolili do parlamentu pornoherečku Cicciolinu a nedávno ve volbách uspěl jakýsi komik, který se vyznačoval tím, že byl „proti všemu“, a lidi tím velmi dobře bavil. Vypadá to, že je docela zábava zaběhlý demokratický systém trochu poškádlit a provokovat. Demokracie ale není tak neotřesitelná, jak by se v euroamerické civilizaci mohlo už několik desítek let zdát. A tak se po „karnevalu“ zase všechno pěkně uklidní (a na paní poslankyni si už dnes nikdo nevzpomene).

Všechny novodobé války v Evropě ale začínaly nenápadně! Lidé si dobrovolně zvolili do parlamentů nějaké ty trochu „baviče“, trochu „cvoky“, aby to současnému establishmentu „pěkně natřeli“. Za nějakou dobu se pak ale nestačili divit, jakou nenávist dokázali tito populisté **rozmýchat v nich samotných!**

V Česku to majitel jedné soukromé televize ve svých pořadech (které si sám moderuje) úspěšně „natírá“ televizi

mainstreamové, veřejnoprávní. Tam totiž pracují „nudní a nezábavní“ zpravodajci, kteří se musejí řídit kodexem veřejnoprávního média, informace musejí ověřovat z nezávislých zdrojů a při předložení jakékoliv zprávy dbát o její vyváženost a nestrannost. To ale není žádná zábava! Vypadá možná neškodně, když ve svých pořadech pan majitel televize přišpendluje na nástěnku fotografie různých lidí a vybízí hosty, aby se vyjádřili, kdo z „přišpendlených“ společnosti škodí a kdo jí prospívá. Ve studiu to patřičně dokresluje emocemi stříkající dav a ta pravá „karnevalová zábava“ jede na plné obrátky.

Zajímavé je, že to všechno jsme v Evropě už mnohokrát zažili a vždy to začínalo takto nenápadně. Zkušenost generací jako by se ale zdála být nepřenositelná. Přitom to není nijak složitá a po staletí se to stále opakuje – **pro úspěšnou manipulaci s lidmi je vždy třeba vytvořit nějakého nepřítele.** Někdo, kdo nám, počestným občanům, nedovoluje být „ve své zemi“ spokojení, kdo ohrožuje naše „národní zájmy“. Pro mnohé lidi je to doslova rajska hudba (a možná i nějaké psychické vysvobození), když slyší, že za své existenční nejistoty, rodinné problémy, životní neúspěchy a obavy si nemohou sami, že za to mohou „ti druzí“.

Pak už je vlastně jedno, zda jsou to nepřizpůsobiví příživníci, co nám kradou **naše** sociální dávky, světoví „židozodnáři“, co v bankách vysávají **naše** peníze, Evropská komise, co nás nutí přejmenovávat **naše** olomoucké tvarůžky, nebo uprchlíci, co právě zahájili krvelačnou okupaci **naší** civilizace (... na nafukovacích člunech).

Jedna politická strana si u nás postavila celou svou existenci právě na strachu z uprchlíků (když nepočítám její snahu o vystoupení ČR z EU a NATO, tedy totální rozvrat dvou hlavních pilířů, na kterých jsme po revoluci 1989 postavili náš stát). Dnes, po volbách, je tato strana v Parlamentu (její předseda dokonce místopředsedou tohoto nejdůležitějšího orgánu) a pozor – má více poslanců, než je v ČR oficiálně registrovaných utečenců! Komik nebo italská pornoherečka zvolená jako poslankyně jsou proti tomu malá zábava.

Strach je jedna z nejsilnějších lidských emocí. Podle některých psychologů je dokonce silnější než sex nebo láska a není pochyb, že se nejrůznější političtí manipulátoři příživováním

na strachu docela úspěšně žíví. Mít strach je totiž něco, co je pro člověka přirozené, a dokonce potřebné. Nesmí to být ale natolik paralyzující, že se přitom vytratí (nebo zatemní) zdravý rozum. Pak totiž **nastupují emoce**, které uvolněný prostor okamžitě zaplní (... a karneval může začít!).

Na již zmíněné valné hromadě školské asociace se mne jeden kolega před mým příspěvkem o inkluzi zeptal, jestli jsem „pro, nebo proti“ – a mně bylo jasné, že takhle se odborná debata vést nemůže. Ředitelé mají upřímný zájem pracovat pro školy co nejlépe, ale stále jsou vystavováni nejrůznějšími situacím, které přinášejí především obavy a strach, co jim přinese ta kurikulární reforma, tu kariérní řád, tu GDPR. Inkluze, to je jen další strach v řadě.

Přitom v režimu právní subjektivity ředitelům nikdo moc nepomůže. Zřizovatelé, ti do atmosféry strachu spíše přispívají svým šestiletým funkčním obdobím. Úředníci u zřizovatelů na nějakou metodickou podporu ředitelů nemají kapacity, čas a ani motivaci (a nelze se jim ani divit). Rodiče, jsou-li už aktivní, pak je to většinou ve sjednocování za účelem „nařít to“ řediteli. Málokde se lze setkat s rodičovskou iniciativou, která by si vytyčila za cíl pomoc a podporu řediteli školy (protože bude-li se jemu dařit jeho práce, budou dobře fungovat jeho učitelé a ti pak skvěle povedou naše děti...). A České školní inspekci, i kdyby se rozkrájela ve snaze změnit paradigma vnímání své instituce, bude trvat desetiletí, než se při vyslovení „ČŠI“ ředitelům vybaví něco jiného než archetypální pocit.

Strach je hluboce vrostlý do české povahy a má při ohlednutí do historie své logické odůvodnění. Od Bílé hory, Habsburků přes nacistickou okupaci až po komunistickou totalitu mohl člověk svobodně (a tudíž sebevědomě) vyjadřovat své postoje a názory jen velmi obtížně. Vždy hrozilo nějaké to pověšení, zastřelení, vyhození z práce, ztráta perspektivy nebo ostrakizace většinou „těch normalizovaných“.

O strachu hluboko v nás vrostlém psal v roce 1975 v otevřeném dopise prezidentovi Gustávu Husákovi i spisovatel Václav Havel:

„Ze strachu, že přijde o své místo, vyučuje učitel ve škole věci, kterým nevěří; ze strachu o svou budoucnost je žák po něm opakuje; ze strachu, že nebude moci pokračovat ve studiu.

Ze strachu, že jim bude znemožňována další práce, hlásí se mnozí vědci a umělci k ideám, v něž ve skutečnosti nevěří, píší věci, které si nemyslí nebo o nichž vědí, že nejsou pravdou.

Strach, o němž mluvím, si ovšem nelze představovat jako strach v běžném psychologickém smyslu, tj. prostě jako určitou konkrétní emoci: kolem sebe nevidíme většinou lidi chvějící se strachem jako osiky, ale docela spokojeně a sebejistě se tvářící občany. Jde tu o strach

v hlubším, řekl bych etickém smyslu: totiž o více nebo méně vědomou participaci na kolektivním vědomí trvalého a všudypřítomného ohrožení.

Vzniká ovšem otázka: čeho se lidé vlastně bojí? Procesů? Mučení? Ztráty majetku? Deportací? Poprav? Zajisté nikoliv: tyto nejbrutálnější formy nátlaku společenské moci na občana našťestí – aspoň v našich podmínkách – odnesla historie. Dnešní nátlak má formy jemnější a vybranější.

Není totiž u nás občana, který by nemohl být existenčně (v nejširším slova smyslu) postižen; každý má co ztratit, a každý má tudíž důvod ke strachu. Škála toho, co může člověk ztratit, je bohatá: od nejrůznějších výsad vládnoucí vrstvy a všech zvláštních možností, plynoucích z moci, přes možnost klidné práce, postupu a výdělků v zaměstnání, přes možnost vůbec pracovat ve svém oboru, přes možnost studia, až k možnosti žít aspoň na tom stupni omezené právní jistoty jako ostatní občané a neocitnout se v oné zvláštní vrstvě, pro kterou neplatí ani ty zákony, které platí pro ostatní.

Ano, každý má co ztratit, i ten poslední pomocný dělník může být přefázen na místo ještě horší a hůř placené, i jemu se může krutě nevyplatit, když na schůzi nebo v hospodě řekne svůj pravý názor.“

To, co je vedlejší (nebo spíše následným) produktem této nálady ve společnosti, pak pisatel v dopise líčí následovně:

„Zdá se, že málokdy v poslední době dával společenský systém tak otevřeně a bez zábrán příležitost uplatnit se lidem ochotným hlásit se kdykoli k čemukoli, pokud jim to přináší užitek; lidem bezzásadovým a bezpáteřným, ochotným z touhy po moci a osobním prospěchu udělat cokoli; lidem lokajského založení, kterým nevadí jakékoli sebeponížení a kteří jsou kdykoli připraveni obětovat své bližní i vlastní čest příležitosti zalíbit se mocným. Za těchto okolností není náhoda, že tolik veřejných a mocenských funkcí je právě dnes obsazeno známými kariéristy, oportunisty, hochštaplery a lidmi s máslem na hlavě. Anebo prostě typickými kolaboranty, to jest těmi, kteří mají zvláštní schopnost za jakékoli situace vždy znovu přesvědčit sebe samé, že svou špinavou práci takzvaně něco zachraňují...“

Nepřipomíná vám to dnes něco nebo někoho? Lze vůbec uvěřit, že od doby, kdy byla napsána tato slova, už uběhlo skoro půl století? A jak to všechno souvisí s dnešním zaváděním principů společného vzdělávání do škol?

Ve společnosti dlouhou dobu zraňované strachem se s tématy, jako je inkluze, musí zacházet daleko jemněji a citlivěji. Diskuse musí být vedena s větší trpělivostí a pochopením. S uvědoměním si, že ti, kteří inkluzi „na první dobrou“ odmítají, nemusejí být hned rasisty nebo nenapravitelnými

xenofoby. Je třeba chápat, že ve společnosti po generace sužované obavami nelze najednou z ničeho nic požadovat, aby učitelé i ředitelé škol přistupovali k řešení tohoto úkolu se svobodnou a otevřenou myslí. Aby neměli obavy ze selhání, z nemožnosti prokázat hned viditelné (a měřitelné) pedagogické výsledky. Aby se jim nevrátily do hlav výčitky z vlastních myšlenkových stereotypů, když uvažují nad „efektivitou“ vynaložených prostředků do dětí, jejichž „výkonost“ nebude nikdy taková, aby to mohly společnosti vrátit. Dostávají-li se takovéto úvahy a pochybnosti, je třeba připomínat, že je to zcela normální a přirozené. **Není to k odsuzování druhých ani sebe!**

Na druhou stranu by to tím ale nemělo skončit. Koneckonců inteligence člověka i jeho „civilizovanost“ se odvíjí od toho, do jaké míry je schopen samostatně korigovat své pudy a pocity, včetně onoho všudypřítomného strachu. Český filozof a básník Ivan Klíma to zmínil, když popisoval, co identifikuje „ušlechtilost, civilizovanost a pravou cenu všech národů, států a kultur“. Podle něj ji určuje **stupeň úcty ke slabým a starým.**

Je zcela přirozené a v pořádku, když se názory na způsob, rychlost i připravenost zavádění inkluze do škol různá a k tématu se vedou diskuse. Jiné zkušenosti mají například základní školy s přeplněnými třídami, jiné základní umělecké školy, kde se učitelé mohou dětem věnovat individuálně a kde je „jinakost“ v přemýšlení, chování i tvorbě oceňovanou předností. Potíž nastává tehdy, když začnou být diskuse o odborných věcech emočně zabarvené a populisticky zjednodušené a debatující se začnou sdružovat do spolků „**pro**“ a „**proti**“.

Inkluze je prostě téma ke společenské diskusi, ale bohužel **„diskutovat“ je něco, co nám stále dělá potíže.** Přitom je to téma podstatné a nemělo by být přenecháno pouze k debatám politiků a jejich šarvátkám v karnevalových duelech. Gordon Porter, ředitel Inclusive Education Canada, vloni na konferenci Eduspace v Brně prohlásil: „Vytvářet ve školách inkluzivní prostředí je komplexní a mnohvrstevnatá výzva, která je pro mnohé lídry ve vzdělávání a politiky zjevně příliš náročná. Důležité je ukazovat dobré příklady a pěstovat důvěru rodičů, že když je dítě ve třídě s těmi „jinými“, je to pro budoucnost jejich dítěte prospěšné. Prostě se rozhodnout a nezůstat sedět na plotě, to je vždy nejméně pohodlné.“

Na poslední chvíli jsem si před svým vystoupením na valné hromadě asociace ZUŠ uvědomil, že nesmím u tématu inkluze svými informacemi přispět jen k dalšímu „vystrašení“ svých kolegyní a kolegů ředitelů. Rychle jsem smazal všechna powerpointová okna o legislativních změnách, o terminologických pojmoslovích, o řazení podpůrných opatření a problémech s asistenty a školskými poradenskými zařízeními, vzal jsem si mikrofon a přítomným sdělil:

„Kolegyně a kolegové, všechno podstatné, co inkluze do základního uměleckého vzdělávání přináší, už dávno děláte

*(teď to bude možná jen lépe finančně podporováno). Celý život se zabýváme uměleckými činnostmi, které nám rozvíjejí pravou hemisféru mozkovou. Ta má na starost představitost, vize, empatii, vnímání věcí často nepopsatelných... Aniž si to uvědomujeme, máme ty nejlepší předpoklady pro inkluzivní přístup. Na našich typech škol mají děti neobyčejnou příležitost zažít úspěch. Stačí si jen uvědomit, že výsledkem naší pedagogické práce není jen krásný koncert nebo vítězství v umělecké soutěži, ale i pozitivní změna osobnosti dítěte, ať už hraje na trubku jakkoliv! Platí to i pro skvělé, mimořádně nadané žáky. Ti jsou v zásadě také „jiní“ a často to nemají v životě vůbec jednoduché, podobně jako jejich vrstevníci s postižením. To všechno ale sami moc dobře znáte (a mnozí i z vlastní zkušenosti). Na ZUŠkách tak budou pro implementaci inkluze stačit pouze dvě věci – **nenechat se vyděsit a umět si představit, jak bychom si asi přáli, aby se ředitelé a učitelé ve škole chovali k dítěti, které má postižení a které se zrovna narodilo nám.**“*

Když jsem scházel z pódia, na malou chvíli zavládlo ticho. Byla to opravdu jen malá chvíle, než se sál váhavě a formálně roztleskal. Myslím, že ta chvílička ticha ale byla něco velmi důležitého. Něco, co pro skutečné pochopení principu inkluze a jeho hlubší „pocítění“ bylo pro ředitele možná podstatnější než hodiny strávené na odborných seminářích.

Při audienci jedné komunity, která se stará o děti s postižením, prohlásil papež František tato slova: „Jen tehdy, budou-li uznána práva těch nejslabších, může společnost o sobě prohlásit, že je postavena na právu a spravedlnosti. Společnost, ve které by měli místo pouze lidé zdraví, autonomní a soběstační, by nebyla společností důstojnou člověka. **Diskriminace na základě výkonosti není méně zhoubná než diskriminace rasová, majetková nebo náboženská.** Jednota, sdílení, inkluze a všechna gesta něhy dávají pocítit všem, kdo jsou poraženi životem, že jsou skutečným pramenem pro společnost. Když přijímáte všechny tyto maličkosti, kteří se potýkají s omezením mentálním, tělesným nebo se zraněním duše, můžete se od nich mnohé učit.“

Nepochybuji o tom, že učitelé na uměleckých školách přesně vědí, o čem tato slova jsou, a nepochybuji, že tomu časem začnou rozumět i ředitelé. Stačí odmítnout nabízená jednoduchá řešení populistů a **zbavit se strachu.**

Poznámka redakce

Text je současně publikován také v časopise Školní poradenství v praxi č. 5/2018.

Bc. Jiří Stárek, ředitel ZUŠ Hostivař